

DĚTSKÝ KOLEKTIV V PEDAGOGICKÉM SYSTÉMU

A. S. MAKARENKA

Přednáška prof. N. K. GONČAROVA, konaná na Vysoké škole pedagogické
v Olomouci dne 20. listopadu 1953

Anton Semjonovič Makarenko je vynikajícím theoretikem sovětské pedagogiky a organisátorem komunistické výchovy dětí. Hluboce prostudoval filosofii marxismu-leninismu, vědecky zobecnil své mnohaleté zkušenosti komunistické výchovy dětí, theoreticky zdůvodnil učení o dětském kolektivu a zpracoval metodiku jeho organisace.

Vycházejí z učení marxismu, že »jenom v kolektivu dosahuje jednotlivec prostředků, umožňujících všestranný rozvoj jeho schopností, a tudíž jenom v kolektivu je možná osobní svoboda«, a z pokynů Lenina a Stalina o nových vzájemných vztazích osobnosti a kolektivu v socialistické společnosti, která poskytuje nejplnější uspokojení osobních zájmů a zaručuje ochranu zájmů osobnosti, A. S. Makarenko věnoval vedoucí místo ve svém pedagogickém systému kolektivní výchově.

A. S. Makarenko zkoumal kolektiv jako činitele komunistické výchovy všestranně vyvinuté osobnosti, jako jev sovětského společenského života.

A. S. Makarenko analysoval nové vzájemné vztahy mezi lidmi, vytvořené po revoluci, a došel k přesvědčení, že v nových podmínkách jsou nutné nové cíle a formy výchovy, že takovou novou formou jest kolektiv a jedním z nových úkolů komunistické výchovy je vytvoření člověka-kolektivisty, který dovede určovat své osobní cíle cíli společenskými, podřizovat svoje požadavky společenským potřebám.

V kolektivu, díky složité závislosti každého člena na celém kolektivu, vytváří se uvědomělý poměr k společenským zájmům, vštěpují se společenské návyky, vychovává se cit soudružské vzájemnosti; v kolektivu se získávají organisátorské návyky — umění rozkázat soudruhovi, požadovat splnění, sám se podřídí kolektivu; v kolektivu se vychovává a upevňuje bolševická vůle, mužnost a cílevědomost.

A. S. Makarenko vyjadřoval v pedagogice politické úkoly, které stojí před sovětskou vládou a komunistickou stranou, a velkou pozornost věnoval definici a stanovení cíle výchovy. Vytyčení cíle považoval za velmi důležitý moment. Za cíl výchovy považoval A. S. Makarenko vytvoření všestranně rozvinutého sovětského mladého pokolení: vzdělaných, energických, ideově a politicky vyspělých členů socialistické společnosti, ukázněných, aktivních, houževnatých a zocelených bojovníků za věc komunismu, radostných, veselých, bodrých, otužilých budovatelů nového života, šťastných lidí, milujících život a práci. Všechny tyto rysy nelze vychovat bez speciálních cvičení v kolektivu.

V pedagogickém systému A. S. Makarenka se jasně odrazily ideje revolučního optimismu a socialistického humanismu. Podle A. M. Gorkého

radí učit se umění poznávat člověka, milovat ho, oceňovat jeho duševní síly, věřit v ohromné lidské možnosti.

»Co možná nejvíce požadavků na člověka a co možná nejvíce úcty k němu« — to je heslo A. S. Makarenka.

Optimistická hypotese o »projektování« komunické osobnosti napomáhá dosažení velikých výchovných cílů.

Zkoumaje státní a společensko-politické úkoly v pevném spojení s úkoly pedagogickými, A. S. Makarenko soudil, že pedagogové nemají práva vychovávat, nemají-li před sebou určitý politický a pedagogický cíl.

Kolektivem rozumí A. S. Makarenko pracovní sjednocení lidí, sjednocení založené na socialistických principech. Členy kolektivu sjednocuje společný cíl, společná práce k společnému prospěchu, společná zodpovědnost, soudružská spolupráce.

V socialistickém dětském kolektivu dítě získává zkušenosti kolektivního života. Na tomto základě se u něho vytvářejí návyky kolektivní činnosti. V kolektivu vznikají a dosahují ohromného významu takové důležité prostředky mravní výchovy jako veřejné mínění, veřejné hodnocení, pochvala a pokárání kolektivem. Uznáváje nespornou nadřazenost zájmů kolektivních nad individuálními, A. S. Makarenko soudil, že je třeba vychovávat člověka tak, aby v osobních cílech každý člen kolektivu spatřoval i obecný užitek. A společný život a práci celého kolektivu je třeba budovat tak, aby se uspokojovaly i individuální požadavky každého.

A. S. Makarenko v praktické práci rozřešil takové theoretické otázky kolektivní výchovy, jako svobodný rozvoj dítěte v kolektivu, individuální svoboda a nutnost podřizovati se společným požadavkům, povinnosti a práva každého člena, práva celého kolektivu jako buňky socialistické společnosti.

Analýsa složení dětského kolektivu přivedla A. S. Makarenka k odlišení jednotlivých stupňů, ke kterým patří členové kolektivu podle míry své účasti na společenském životě, to jest podle míry projevené aktivity.

Vedoucí úlohu mají ti, kteří tvoří jádro. To jsou nejaktivnější členové. A. S. Makarenko je nazýval činným aktivem. Aktiv přispívá k rozmnožování a zachovávání tradic. Mladý dorůstající aktiv je vždy směnou staršího. Tato stálá směna kádrů zajišťuje jednotu kolektivu.

Vychovatel musí věnovat velkou pozornost vytváření a práci aktivu, snažit se přeměnit většinu svěřenců v organisované členy aktivu, podporovat vysokou úroveň aktivu neustálými pracovními úkoly. Pěstovat aktiv je úkolem komsomolských a pionýrských organizací.

Činnému aktivu je vždy připravena přijít na pomoc záloha aktivu. Tato skupina dětí mladšího věku činně se účastní života kolektivu, ale u nich se ještě nevytvořily organisátorské návyky; ve své činnosti následují starší soudruhy. Se vzrůstajícím věkem a pod vlivem starších vyrostou v činné aktivisty.

V kolektivu bývá vždy i skupina nováčků. Ti se nepostačili sžít s kolektivem, vytvořit v sobě potřebné návyky chování, nejsou obeznámeni s tradicemi. Tato skupina musí být pod stálým dohledem pedagogů

a aktivů. Aktiv se ve své práci opírá o celý kolektiv, pozdvihuje úroveň jeho uvědomělosti a tím dosahuje toho, že je jím dobrovolně následován.

Taková analýsa struktury kolektivu přibližuje pedagoga ke každému dítěti. Přitom se zřetelně rýsuje na celkovém pozadí a jasně vyhraňuje osobnost svěřence, konkrétně vystupují ty metody, které je třeba nezbytně použít u daného dítěte a aktivů.

Za jednu z důležitých metod výchovy dětí v kolektivu A. S. Makarenko považoval pedagogicky promyšlenou společnou hru, která dává průchod přirozeným potřebám dítěte v bodré a radostné činnosti. Hra má být nejen obveselením, ale i vážnou, odpovědnou činností, přispívající k sblížení všech dětí.

V praktické činnosti samého A. S. Makarenka měla hra neobyčejnou přitažlivost, protože byla prosycena revoluční romantikou.

V pedagogické praxi a v theoretických pracích A. S. Makarenka je věnována velká pozornost vytvoření metodiky kolektivní výchovy, která nejvíce odpovídá výchovným cílům sovětské školy.

Dlouholetá práce s dětskými kolektivy umožnila A. S. Makarenkovi vypracovat ty základní these, které napomáhají vytvoření a rozvoji kolektivu, zvyšují jeho životnost a výchovnou úlohu.

Důsledné a dovedné použití těchto thesů v praktické činnosti napomáhalo neobyčejnému úspěchu dětských kolektivů, řízených A. S. Makarenkem.

Základní z nich jsou zákon pohybu kolektivu, systém perspektivních linií, princip paralelního pedagogického působení, pedagogika kolektivního působení, pedagogika individuálního působení, styl a tón v kolektivu, tradice v kolektivu, posloupnost v pokolení kolektivu.

V těchto thesích jsou obsaženy hluboké pedagogické, psychologické a filosofické myšlenky. Velmi pěkně je zpracována metodika výchovného procesu. Je vybudována na základě marxisticko-leninského chápání úlohy kolektivu při vytváření osobnosti.

»Zákon pohybu kolektivu« odhaluje dialektiku pedagogického procesu, ukazuje, že neustálý pohyb dětského kolektivu vpřed je nezbytná podmínka výchovné práce s dětmi.

Neustálý rozvoj vznikající v procesu vytyčování a dosahování cílů, politicky i pedagogicky zdůvodněných, umožňuje dětskému kolektivu rozvíjet se, chrání jej od stagnace. Tento »zákon« hovoří o tom, že je třeba prolnout život dětského kolektivu určitým ideově bohatým, společensky významným a poutavým obsahem.

Uskutečnění naznačených úkolů umožňuje organisovat dětský kolektiv, usměrnit jeho činnost, udělat život v kolektivu poutavým a barvitým.

Společné vytyčení a dosažení společenských cílů v dětství vychovává bojovníky za velké státní úkoly, lidi-kolektivisty.

Zákon o nutnosti neustálého pohybu dětského kolektivu k velkým vytyčeným cílům je v souladu s celým životem Sovětského svazu. Náš stát nezadržitelně postupuje k jasnému cíli — vybudování komunismu — a uskutečňuje přitom na své cestě stále nové a nové úkoly. Pedagogovi

náleží vedoucí úloha ve vytyčení cíle, v naplnění cíle ideovým obsahem, v postupném jeho propracování. Musí pomáhat dosažení cíle svými zkušenostmi, radou, vedením.

Se »zákonem pohybu kolektivu« je nerozlučně spjata druhá these. Je to »systém perspektivních linií« nebo, jak jej jinak nazýval A. S. Makarenko, »organisace zítřejší radosti«,¹⁾ která je přirozeným pokračováním dnešního štěstí kolektivu. Soudě, že »skutečným podnětem lidského života je zítřejší radost«, A. S. Makarenko ukazuje, jak je třeba tuto radost organizovat, jakým obsahem ji naplnit.

Pro pedagoga je vytyčení této radosti velkou a odpovědnou prací. Musí organizovat radost, neustále odvádět dětský kolektiv od primitivních, málo významných radostí k složitým, společensky významným, »od nejprostšího primitivního uspokojení k nehlubšímu citu povinnosti.«²⁾

Před dětským kolektivem v každém okamžiku jeho života musí stát jasné cíle, perspektivy. Perspektivy musí nezbytně rozšiřovat a prohlubovat svůj obsah, z primitivních a prostých přerůstat ve složité. Složité perspektivy společenského významu, vyžadující trvalého napětí vůle, pevnosti charakteru, jednotnosti snah, vychovávají mravně krásnou osobnost.

Vytyčení osobních perspektiv na pozadí státních perspektiv vychovává sovětské vlastenectví.

Vytváření složitějšího obsahu »radosti« je spjata s kulturním růstem kolektivu.

Přechod od jednoho druhu perspektivy k jinému děje se postupně.

S růstem morální tvářnosti osobnosti, s rozšířením jejích vědomostí, s jasným politickým zocelením pod vlivem pedagogického kolektivu, komсомolské a pionýrské organisace začínají převládat složité perspektivní snahy nad prostými druhy perspektiv.

Avšak cíle výchovné práce bude dosaženo jen tehdy, jsou-li vychovány kolektivní snahy — »člověk, u něhož kolektivní perspektiva převládá nad osobní, jest už člověk sovětského typu.«³⁾

Theorie »zítřejší radosti« má hluboký psychologický základ: vymýšlející nové plány, děti se tvořivě staví k svému okolí. A. S. Makarenko ukázal, že v dětském snění se odráží zákon postupného pohybu vpřed, zákon rozvoje.

»Systém perspektivních linií« má velký metodický význam. Vytyčováním perspektiv plánuje pedagog všechny výchovný proces.

Obecné pedagogické hledisko, přijaté a prováděné v komunitě Dzeržinského — »vytvoření správného kolektivu, vytvoření správného vlivu kolektivu na osobnost« — je základem »pedagogiky kolektivního působení«.

Jedna z metod kolektivního působení — »metoda výbuchu« — byla po prvé zpracována A. S. Makarenkem. Je založena na hluboké znalosti dětské psychologie. Při »výbuchu« se v nejkratší době mění všechna přání

¹⁾ A. S. Makarenko, Pedagogické spisy, 1948, str. 179.

²⁾ Tamtéž.

³⁾ A. S. Makarenko, Pedagogické spisy, 1948, str. 180.

člověka, všechny jeho snahy, pod vlivem neodvratně působící síly pevného, stmelěného kolektivu a těch velkých vážných požadavků, které kolektiv klade.

Psychologickým obsahem »metody výbuchu« jest předpoklad co nejrychlejší a základní změny v dětském vědomí, vzniku lákavých perspektivních snah. Dochází ke změně motivů. Velká úloha při tom připadá takovým prvkům, jako vnější vzhled, estetika celého kolektivu, hravý způsob života, náročnost a naléhavost životních pravidel.

Změna dřívějších přání a objevení nových pod vlivem dětského kolektivu dokazuje velkou výchovnou sílu kolektivu. Kolektiv přitom vystupuje nejen jako ukázkující síla, ale jako činitel, napomáhající ke vzniku nových a lepších snah. Když projeví snahu po novém životě, dítě určitě pocítí, že tuto snahu lze uskutečnit jedině při vstupu do kolektivu.

»Výbuch« ještě není konečná převýchova, ale je to první a nejdůležitější hnutí, od základů měnící všechn duševní život dítěte.

Pedagogika kolektivního působení řeší novým způsobem otázku disciplíny. Odpovědnost za společnou věc budí v kolektivu bdělost a náročnost k soudruhovi. Snaha zachovat kolektivní zájem a požadavky vyplývající z této snahy jsou nejlepšími kázeňskými prostředky. Spravedlivost obecných požadavků vede k uvědomělému napravování přestupků. Důležitým momentem je to, že celý kolektiv cítí, jakou škodu přináší kolektivním zájmům porušení pravidel a díky tomu uskutečňuje se morální růst všech členů kolektivu. Kolektiv cítí svá práva, společnou sílu, spravedlivost, nutnost chránit společný zájem.

»Pedagogika kolektivního působení« má velký vliv nejen v procesu nápravy osobnosti. Kladné hodnocení společným kolektivním míněním jest nejcecnější odměna. Pochvala kolektivem, názorně organisovaná v praxi A. S. Makarenka, ukázala, jaká je to velká síla. Kolektivní pochvala vzbuzuje pocit jednoty s kolektivem, nutí napnout všechny síly, aby se pracovalo ještě lépe.

Tak »pedagogika kolektivního působení« vychovává silou veřejného mínění. Dítě si osvojuje správnou linii chování. »Tak vzniká v dítěti tvrdost, nezlomnost zoceleného charakteru, tak se vychovává cit občanské cti, povinnosti, vědomí závazků v poměru k jiným lidem.«⁴⁾

»Pedagogika kolektivního působení« je těsně spjata s jinou thesí, vytyčenou A. S. Makarenkem. Je to »princip paralelního pedagogického působení«. Základní myšlenka tohoto principu je vychovat v dítěti vědomí těsné závislosti jeho života na životě kolektivu. Dítě musí vědět, že je členem společnosti a ne předmětem výchovy a že za své činy odpovídá před kolektivem a právě tak kolektiv odpovídá za jeho činy. O tomto principu A. S. Makarenko psal: »V podstatě je to forma působení právě na osobnost..., ve skutečnosti máme co dělat s osobností, ale tvrdíme, že s osobností nemáme co dělat.« Dítě zůstává pro vychovatele »pedagogickým jevem«, ale necítí to, neboť je činným členem svého kolektivu. Aby

⁴⁾ A. S. Makarenko, Sebrané pedagogické spisy, 1946, str. 46.

dítě právě tak hodnotilo svůj život v kolektivu, je nutno vytvořit takové ovzduší, v kterém bude cítit, že kolektiv a pedagogové jsou pomocníky v jeho životě, že oni řídí jeho život s jeho pomocí. Proto je třeba přistupovat k dítěti »se zvláštní složitou instrumentací« přes jeho původní kolektiv. To je složitý systém nepřímých vlivů.

Ovšem, výchovná práce prostřednictvím samých dětí může se provádět pouze tehdy, je-li v prvotním kolektivu vytvořena pevná skupina dětí, která zná požadavky celého kolektivu i kolektivu vychovatelů. Musí umět provádět velkou vysvětlovací práci. V takovém dětském kolektivu, kde ještě není pevného aktivu, nelze používat tohoto způsobu, protože může mít za následek antipedagogické účinky.

Výchovná práce prostřednictvím kolektivu byla v praxi A. S. Makarenka dovedena k velké psychologické jemnosti. Na oddíl se vztahovala nejen pokárání, ale i povzbuzení, při kterých chovanec, jsa si vědom toho, že si je zasloužil ne on, ale soudruzi, dával »tichý mravní závazek«, který ho nutil nadále vynaložit všechny síly a dobře se učit a pracovat. To nazval A. S. Makarenko »postupem osobnosti přes oddíl«.

Aby se mohlo použít v dětském kolektivu tohoto principu, je nutno provést velkou předběžnou práci: vychovat cit pro kritiku a sebekritiku, umění podřizovat se spravedlivému požadavku soudruhů, nésti zasloužený trest.

Důležitý význam »principu kolektivního působení« je v tom, že hájením kolektivního práva se každý člen naučí cenit sílu kolektivního působení. Tím, že požaduje podřízení se společné vůli, dítě se samo učí podřizovat se kolektivu, probouzí se v něm vědomí závislosti na veřejném mínění, vědomí odpovědnosti před kolektivem soudruhů. Vychovává se nejen provinilec, ale celý kolektiv. Výchova osobnosti i kolektivu bude probíhat společně, stejným způsobem. Každé působení na osobnost bude působením i na kolektiv a každé působení na kolektiv nutně bude výchovně působit na osobnost.

Vynikající místo jak v theoretických pracích, tak i v praktické pedagogické činnosti A. S. Makarenka zaujímá »pedagogika individuálního působení«.

A. S. Makarenko napsal: »Individuální přístup k dítěti záleží v tom, udělat ho při respektování jeho individuálních zvláštností oddaným, důstojným členem svého kolektivu, občanem sovětského státu.«

Soudil, že ke skutečně individuálnímu přístupu k dítěti nestačí znát každé dítě. Osobnosti chovanců nesmějí být nasypány jako jednotlivá zrna do představě vychovatele, ale musí být ve spojení s celým kolektivem. Je třeba přistupovat k osobnosti s »kolektivním měřítkem«. Cílem výchovné práce je vytvoření určitého typu lidí, sovětského člověka. Pedagog proto nemůže ztratit se zřetele ani jedno dítě. Musí stejně pracovat se všemi, i s těmi, kteří neustále na sebe obracejí pozornost vychovatele, vyžadují neustálé práce, i s těmi, kteří jsou zřetelovému vychovateli neviditelní.

Při uskutečňování individuálního přístupu k dětem je nutno mít na zřeteli, že není bezprostředního přechodu od celého kolektivu k osobnosti. Přechodným stupněm je prvotní kolektiv. Členové tohoto prvotního kolektivu (třídy, oddílu, brigády, družstva) jsou spolu spojeni každým dnem svého života, způsobem života, družbou. Pozornost pedagoga musí být obrácena právě na tuto buňku.

A. S. Makarenko byl velikým mistrem individuálního přístupu k chovancům. Toto mistrovství se jasně odráží v dětských charakteristikách, kterými oplývají jeho díla. Ty svědčí o velké psychologické jemnosti, pedagogickém citu, o proniknutí do duševního života každého dítěte. Tyto charakteristiky jsou vytvořeny na základě jeho hlavního principu — »kolektivního hodnocení« osobnosti. On vždycky ukazuje, jak kolektiv oceňoval svého člena, i jaký měl kolonista vztah ke kolektivu.

Toto umění oceňovat soudruha se pěstovalo mezi chovanci kolonie a komuny.

Výchova sovětských mladých lidí v lidi boдрé a energické, milující činný život a umějící bojovat, vyžaduje v dětském kolektivu vytvoření sovětského stylu a tónu vztahu. Otázku stylu a tónu považoval A. S. Makarenko v kolektivní výchově za jednu z nejdůležitějších. Když A. S. Makarenko charakterisuje kolektiv jako »něžnou, rychle se kazící věc«, říká, že styl vyžaduje neustálé práce pedagoga a hromadění tradic.

Styl sovětského dětského kolektivu musí mít tyto vlastnosti: durové ladění,⁵⁾ pocit vlastní důstojnosti, schopnost orientovat se, pocit jednoty s kolektivem, pocit chráněnosti, aktivitu, zdrženlivost. Durové ladění, to je vlastnost stylu, kterou A. S. Makarenko považoval za základní. V ní spojil takové vlastnosti, jako boдрá, radostná, veselá nálada, energická odhodlanost k užitečným činům. A. S. Makarenko v »Pedagogické poemě« řekl, že kolektiv nelze »nutit k prožívání zkušenosti společenské bezmocnosti«. To znamená, že při řízení dětského kolektivu je nutno neustále pomáhat svými znalostmi a zkušenostmi, aby vždy mohl uskutečnit vytyčený cíl.

Durovým laděním se rozumí boдрost ducha, víra ve svůj život. Tyto city nejsou výsledkem nějakých zvláštních metod. Rodí se z radostného tepu cílevědomého, zdravého kolektivního života, naplněného prací a rozumným odpočinkem.

Druhá vlastnost stylu je cit vlastní důstojnosti. Tento cit je víra v sebe a ve svůj kolektiv. Vypracovává se v dlouhotrvajícím procesu života v kolektivu, kdy dítě neustále pociťuje užitečnost kolektivní činnosti, přednost kolektivu před izolovaností.

A. S. Makarenko soudí, že se už při tom rodí pocit »důstojnosti pracujících lidí sovětského výrobního kolektivu«.

Cit vlastní důstojnosti je vyjádřen v zdrženlivé zdvořilosti k cizím, v plné pohotovosti postavit se na odpor osobě, která neprojevila patřičné

⁵⁾ A. S. Makarenko to vyjadřoval ruským termínem »mažor«, což doslova znamená durová tónina.

úcty ke kolektivu a jeho pravidlům, v schopnosti orientovat se v dané situaci a rychle určit způsob jednání odpovídající zájmům kolektivu, v tom, že není stížností a plačtivosti před cizími, ve zdravé sebekritice.

Cit důstojnosti je možno vychovat jen za té podmínky, jestliže odpovědnost za kolektiv, za jeho práci a život mají sami členové.

Ze důležitou vlastností stylu A. S. Makarenko považoval »přátelskou svornost«¹ členů kolektivu. To znamená, že v denním životě členové kolektivu mají právo i povinnost korigovat vzájemně své jednání, ale jinak každý člen musí být pod ochranou celého kolektivu.

Jednou z vlastností správného stylu je »idea chráněnosti«. V dětském kolektivu musí být pevně osvojeno pravidlo, že malého a slabého je třeba ochraňovat.

Nejmladší člen může v učení a práci cítit, že je slabší, že se musí mnohemu učit. Ale jako člen kolektivu je silný, protože za ním je celý kolektiv.

Idea chráněnosti je jednou z thesů komunistické morálky, která diktuje formuli: všichni za jednoho, jeden za všechny, a ne buržoasní morálky, která se drží principu: každý za sebe a Bůh za všechny.

Znakem společného tónu musí být také aktivnost. Ta se vytváří v dětském kolektivu, jestliže jsou děti během celého dne rozumně zaměstnány.

Velmi důležitým znakem tónu kolektivu je zvyk a dovednost ve vhodnou chvíli přerušit tu neb onu činnost. To je sebeovládání. Tento zvyk se vytváří cvičením. A. S. Makarenko soudil, že musí být uvědoměn, že nesmí být výsledkem pouhého cepování. Jednou z forem sebeovládání je zdvořilost, která se musí stát návykem.

»Nic tak neupevňuje kolektiv, jako tradice«² — pravil A. S. Makarenko. Tradice — to jsou zvyky, pravidla, zákony uvědoměle přijaté kolektivem z úcty k cenným zkušenostem starších pokolení.

Pomocí osvojených tradic ujímají se u mladého pokolení určité návyky chování, ony nepsané zákony etiky, které jsou všeobecně uznány v lidské společnosti. Napomáhají k hromadění zdravých a dobrých zvyků, dodávají kolektivu ucelenou formu, zkrášlují život, vzbuzují cit hrdosti na svůj kolektiv, upevňují kázeň.

Předáváním tradic zajišťuje se kontinuita pokolení v kolektivu.

Jedním z nejdůležitějších znaků kolektivu je jeho organisovanost. V budování dětských kolektivů vedených A. S. Makarenkem bylo dosaženo přesné organizační struktury. Hlavní při tom bylo dělení na prvotní kolektivy. Teorii prvotního kolektivu věnoval A. S. Makarenko velkou pozornost.

Vedoucí prvotních kolektivů — velitelé oddílů, vybírání na společné schůzi — tvoří ústřední orgán dětského kolektivu — Radu velitelů. Instituce velitelů oddílů napomáhá výchově návyků organisátora a vedoucího v každém dítěti.

Hlavním orgánem samosprávy byla společná schůze. Vychovávala cit odpovědnosti za kolektiv, získávala pro veřejný život všechny členy kolektivu, ukázňovala je, učila zdravé kritice, pěstovala aktiv.

Vedle stálých prvotních kolektivů existovala v praxi A. S. Makarenka družstva. Velitelé prvotních oddílů se v nich mohli stávat řadovými členy a řadoví členové mohli být jmenováni veliteli. Taková organizace sledovala dva cíle: předně vyhnout se tvoření »vedoucí kasty«, za druhé vychovávat nové kádry vedoucích.

Jedinováda vedení dětského kolektivu se uskutečňovala pedagogickým centrem. Organizaci práce centra přičítal A. S. Makarenko velký význam jako důležitému organisujícímu ukázkujícímu činiteli. Ve své praxi taktně spojil samosprávu dětského kolektivu a ústřední vedení, aniž porušil systém organizace kolektivu.

Celá organizace dětského kolektivu spočívala na demokratických zásadách, byla zachovávána volitelnost, volba zástupců, odpovědnost, podřizování, soudružská kritika.

A. S. Makarenko psal, že úspěch je možný jenom v takovém pedagogickém kolektivu, který působí v jednotné frontě, klade jednotné požadavky a úspěch celého ústavu považuje za svůj úspěch, kdežto úspěch své třídy jenom za část společné věci.

Dětský kolektiv je neustále veden pedagogickým kolektivem a těsně se s ním stýká. Pedagog musí dovedně spojovat své vedení se samostatností dětského kolektivu. Vycházejí ze svých zkušeností A. S. Makarenko ukazuje základní etapy na vzájemných vztazích mezi dětským kolektivem a pedagogem.

V první etapě — tou je počátek formování dětského kolektivu — jsou nutné požadavky nepřipouštějící námitek. Požadavek musí být logicky zdůvodněn a očividně spravedlivý vůči dětem.

Náročnost v pedagogickém systému A. S. Makarenka je pedagogickou formou socialistického humanismu.

S upevněním aktivu mění se vzájemné vztahy mezi pedagogem a dětským kolektivem. Aktiv je šířitelem pedagogického vlivu na masu. Požadavky se zesilují, protože nyní vycházejí i od soudruhů, kteří pochopili účelnost jejich plnění.

— Od pedagoga přechází požadavek k aktivu, který řídí pedagog.

Konečně se v organisovaném dětském kolektivu zvyšují požadavky každé osobnosti k sobě a požadavky celého kolektivu ke každé osobnosti.

V tomto stadiu je právě čas rozvíjet teorii morálky.

A. S. Makarenko tvrdil, že činy sovětského člověka odpovídají požadavkům komunistické mravnosti tehdy, jestliže každý čin je naplněn myšlenkou na kolektiv, na společný boj a úspěch. »Logickou osou našeho mravního zákona v žádném případě nemůže být osamocené individuum, mající lhotejný vztah k společenským jevům. Náš čin se musí měřit pouze zájmy kolektivu.«

V naší společnosti se předkládají člověku nové normy lidských činů a chování. Takové rysy komunistické morálky jako socialistický humanismus, cít kolektivnosti, uvědomělá ukázněnost, socialistický poměr

k práci a k veřejnému majetku vychovávají se nejúčinněji v organizovaném dětském kolektivu. Návyky komunistického chování se upevňují rychleji a trvaleji v procesu společné práce, učení a života, v speciálních cvičeních, v kolektivních činnostech, v organizaci kolektivu a snah člověka směřovat spolu s kolektivem k společnému cíli.

K tomu, aby činy člověka odpovídaly jím vytvořeným pojmům mravnosti, nestačí, aby znal, co je dobré a co je zlé. Je nutná nezlomná, tvrdá vůle, vytrvalost, pevnost. »A uprostřed nejvýznamnějších problémů stojí problém výchovy vůle, mužnosti, cílevědomosti.«

Dětský kolektiv se neustále cvičí, otužuje vůli a získává mužnost. A. S. Makarenko radil nebát se dokonce určité tvrdosti, námahy. Právě tento požadavek se odrazil v hesle »neřukat«, které sehrálo významnou úlohu ve výchově komunardů.

Zabývá se otázkou výchovy osobnosti kolektivem, A. S. Makarenko věnuje velkou pozornost problému výchovy ukázněnosti. Považoval kázeň za mravní kategorii a vystupoval proti disciplině »zákazů«, kterou považoval za nejhorší druh mravní výchovy. Disciplína musí být nezbytným, přirozeným a obvyklým stavem celého kolektivu. Odtud pramení i tvrzení A. S. Makarenka, že disciplína není prostředkem výchovy, ale výsledkem správně vedené výchovné práce.

V dětském kolektivu má velký ukázněující vliv veřejné mínění soudruhů.

Když kolektiv hájí své zájmy, vyžaduje podřízení zákonům kolektivu, když vychovává rušitele kázně, vychovává i každého, kdo klade požadavky.

A. S. Makarenko soudil, že účast při společné činnosti vychovává vůli, hrdost na kolektiv, pevnost charakteru.

Velký význam přičítal A. S. Makarenko estetice kolektivu. Estetika zesiluje působení disciplinárních požadavků a upoutává dítě svou malebností. Zavedení estetiky do disciplíny nazýval A. S. Makarenko **poslední** drobnou prací. Hlavní cena estetiky kázně tkví v tom, že se děti učí získávat uspokojení v těch případech, kdy musí k vyplnění úkolu vynaložit nějaké úsilí, kdy musí uskutečnit obtížnou úlohu. Dítě pocituje krásu činu, krásu mravních úsilí a vítězství.

Vliv dětského kolektivu na čin jednotlivé osobnosti může dosáhnout velké psychologické jemnosti. Tak hlášení služeb se neprověřovala. Avšak ani jeden chovanec podávající hlášení nemohl říci nepravdu, protože měl důvěru kolektivu, nemohl zneuctít tu slavnostní chvíli, v které se přijímalo hlášení.

Táž důvěra a zplnomocnění kolektivu ukázněvaly nejneklidnějšího chlapce, když si uvědomil, že nese odpovědnost za nějaký úsek společné práce. V dětském kolektivu je dostiženo vysokého mravního uvědomění, když odsouzení kolektivem vyvolává snahu polepšit se, a když pochvala je nejvyšší odměnou. Hrdost nad uznáním kolektivu svědčí o tom, že chlapec, jinoch si váží sebe i svého kolektivu, že je v něm vychováno hluboké ideové uvědomění.

Z rukopisu přeložila M. Ciprová, Praha.